

Ніколіч Андрияна,

Університет Чорногорії в Цетинє (Республіка Чорногорія)

ORCID ID 0000-0002-8412-8671

e-mail: friendlyhand@t-com.me

Чайка-Лукович Ілона,

Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

ORCID ID 0000-0001-5668-8850

e-mail: i.chaikalukovych@kubg.edu.ua

ЛІТЕРАТУРА ОПОРУ З ПОЗИЦІЇ ДІАХРОНІЇ, СУЧАСНОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ

Доля альбатроса — це також символ свободи людства,
безпомилково сценічно втілений
через захоплюючу містерію Шекспірової «Бурі».

Татьяна Таня Зекович

Зважаючи на сучасну ситуацію в країнах колишньої Югославії, нові типи соціальних відносин, нове (в економічному сенсі) постіндустріальне суспільство, незаперечним фактом є те, що ми стикаємося з тими самими подіями, про які аналітики зазначають, що вони належать до неоліберального порядку, і що ми, як колектив, є учасниками цього суспільного устрою через нашу індивідуальну участь. Чорногорська культура, як і вся західна цивілізація, перебуває в стані постмодернізму. У контексті Чорногорії це явище найповніше репрезентоване в літературі.

У статті здійснено спробу розкрити роль особистості в протистоянні повсякденним подіям за допомогою літературного слова, маючи на увазі те, що постмодернізм спрямований на руйнування кордонів між високою та масовою культурою, на проникнення комерції в культуру. У дослідженні ми виходили з міждисциплінарності цього явища, оскільки постмодернізм змінює ставлення до ідентичності. Завдяки художньому втіленню спробуємо зрозуміти позицію авторки, чи дійсно ми маємо громадянські свободи і чи є жінками ті, хто голосно виступають проти хвороб перехідного періоду в державі, тоді як чоловіки все ще займають ключові позиції в чорногорському суспільстві. Новий літературний феномен, нова збірка оповідань Татьяни Тані Зекович розкриває бачення жінки-інтелектуалки, яка пишучи бореться зі стереотипами. Тому прозові тексти в її книзі мають різну тематику та представляють ставлення автора на соціальну реальність. У своїх оповіданнях у формі нарисів авторка відкрито говорить про соціальні аномалії без сорому та страху, зазначаючи, що вона бачить себе частиною заангажованої літератури. Мета цієї роботи ознайомити читача з доробком чорногорської письменниці, книга якої не має українського перекладу, висвітлити основні ідеї авторки, її літературні спроби критично переосмислити реальність через мистецький вислів постмодерну на рівні тем, ідей та художніх засобів, виносячи їх на розсуд читацькому сприйняттю і розумінню.

Ключові слова: література опору, збірка оповідань, постмодерністські принципи письма.

Традиційним постмодерністським стилем, у якому композиційні принципи стають антидомінуючими над фрагментарністю та інтертекстуальністю, Таня Зекович представила себе збіркою текстів «Прекрасні літери». З усвідомленням, що декомпозиція наявних та попередніх фактів створює відкритість тексту, завдяки чому Умберто Еко у 1950-х роках минулого століття розширив межі текстових

можливостей, надавши читачеві та інтерпретатору більшу змогу особистими аспіраціями проникнути у текстуальність, Таня Зекович з легкістю художньої творчості поєднує свіжість постмодерністських принципів. Авторка веде нас через тридцять одне «Коротке оповідання» та тридцять сім оповідань під назвою «Реакції» і здійснює своєрідний аналіз різних явищ та суспільних подій, в яких ми перебу-

ваємо майже два десятиліття. Завдяки чітким спостереженням і гострому розуму письменниця подає через пастижі та інтертекстуальні вставки реальність такою, якою вона є, а не ілюзією у медійській інтерпретації. Об'єктом її уваги часто стає освітня система в Чорногорії та становище вчителів у цій системі (*Пікові червоні — піки не дійсні, Тихо пішов, повернувся ще тихіше*), а також досягнення учнів («Вогонь Прометея»). Усвідомлюючи той факт, що перехідний етап у суспільстві зумовив нові системи навчання, які не дали очікуваних результатів, Таня Зекович гротескно «розбирається» із (не) застосовними знаннями багатьох семінарів, які відвідують освітяни, а все заради сертифікатів та особистого портфоліо, тоді як знання та вміння учнів є одними з найнижчих у тесті PISA. Коли пише про шкільну освіту, вона з сумом подає статистику зарахування учнів до Цетинської гімназії («Схоластика», «Нудьга»), згадуючи дні дитинства та напівзруйнований спортзал, який через покоління до сьогодні все ще не відремонтували (*Mens sana in corpore sano*). Навчання авторка присвятила есе «Освіта», яке починається з дефініції натуралізованої американки бельгійського походження Маргеріт Юрсенар французькою мовою: «Війни створюють нові конфлікти, і кожен народ пише неправдиву історію на угоду національній гордості, а дитина має відчуття пов'язаності з людьми, які їй передували, не створюючи ідолів ні в сьогоденні, ані в гіпотетичному майбутньому» (Зекович, 2021, 19).

Авторка наводить у цьому тексті цікавий факт про те, що Маргеріт Юрсенар — «перша жінка, яка стала членом Французької академії, а через десять років і членом Королівської академії мови та французької літератури в Бельгії, склала іспити на атестат про закінчення школи у Ніцці й при цьому не відвідувала школи». Вона здобула освіту у приватних учителів і все життя працювала над її вдосконаленням, читаючи, подорожуючи і, таким чином, черпаючи натхнення для творчості (Зекович, 2021, 20).

Розмірковуючи про успіхи у навчанні, Татьяна Зекович пропонує завжди недосяжну «міру» освіти, яка б задовольняла потреби як високо талановитих, так і середньо талановитих дітей і навіть тих, кому нудно в школі. У зв'язку з цим, вона подає пікантну інформацію про великих людей, які своєю діяльністю здобули безсмертя (Бальзак, Ейнштейн, Пабло Пікассо, Леонардо да Вінчі), тоді як у школі були ледь посередніми учнями, які свого часу поставили під сумнів систему шкільної освіти (Зекович, 2021, 20–21).

Використовуючи тонку іронію, вона ставить речі на свої місця і називає їх справжніми іменами, не вживаючи евфемізмів. Зі сторінок оповідань Тані Зекович до нас звертається мати, дружина, вихователька, інтелектуалка із загостреними принципами та ретельно дібраними стандартами, яка правдою завдає удару, від якого спадають маски. Авторка присвятила кілька текстів становищу жінки в чорногорському суспільстві («Біполярне уявлення про жінку», «Жіноча сутність») залишаючись вірною своїй максимі, яку можна трактувати як прототекст її пізніших текстових спостережень про жінок. Для неї жінка «це трагічна героїня у власному сценарії непримирення з повсякденністю, яка у мріях створює неіснуючий світ як заміник за прожиту реальність, в якій найчастіше заливають вже підготовлені форми без можливості втечі від моделі» (Зекович, 2021, 38).

Подібно до того, як становище жінки та ціннісні рамки, в яких вона розглядається, важливі для кожного суспільства, так і «наука, незалежно від того, як вона розвинула свої концепції, теорії та методи, практично стає цінною лише для себе самої, якщо вона не усвідомлює кінцевий зміст своєї роботи, тобто ціннісних меж, коли кожне наукове знання набуває свого значення» (Шушніч, 1999, 212). Отже, якщо вчений питання науки піднімає до філософії, то цілком певно, що письменник через свої спостереження піднімає до рівня філософії ті питання, стосовно яких висловлює власну думку. Формуванням реальності через метамову за посередництва суб'єктної мови письменниця Зекович створила дискурс, в якому будь-яка спроба підпорядковує філософську думку метамовному плану таким чином, щоб метафізика не була предметом сорому, оскільки відомо, що багато метафізиків дійшли своїх висновків шляхом розуміння складних концептуальних проблем (Ауер, 1990, 168).

Світ, у якому віртуальний образ негативно впливає на реальність, — це, на жаль, жорстоке явище соціологічного середовища, якому Таня Зекович присвятила текст «Новий стереотип турбо-фолк культури», у якому на прикладі реакцій інтелектуалки, нездатної усунути рак соціального характеру із медійного неба, відображає це явище. Цитуючи вірші окремих виконавців новоспечених пісень, вона дає оголений текст без супровідних музичних аранжувань та популярних носіїв звуку. Свідомо і без вагань вказує на явище, яке подається засобами масової інформації у «повному пакеті», що давно перетнув споживчі рамки провінційного гедонізму. Роль засобів масової інформації раніше мала освітню мету, у той час як

з малих екранів демонструвалися наукові передачі, дидактично розроблені для наймолодших, з «піною» моральної отрути.

Питання про те, чому людям потрібна омана, чому знову оновлюються події відомої притчі «Новий костюм короля», залишається без відповіді Татяни Зекович, а мислення є доказом того, що ми — розумні істоти і, таким чином, це дає нам можливість особистого вибору. «Власне, знання ніколи не можуть увійти настільки глибоко, щоб особистість більше не була оповита таємницею» (Касперс, 1987, 27).

Характерно, що ця письменниця постмодерністської прози звертається у своїх літературних текстах як до гномічного виразу: «*то була гра тухлої кобили на горбі Всесвіту*» (Зекович, 2021, 25), так і до щільного модерністського текстового ткацтва, де панує високий ступінь вищого літературного вираження в поєднанні лірично забарвлених речень. Синтаксичне ціле рясніє глибоко продуманими виразами, які формуються в синтаксичних зворотах у вирази фантазмагоричної сутності, що потребують часу на глибоке осмислення. Поетизація тексту зумовлена ліричним нагромадженням. Такі оповідання, як «Розгубленість» та «Шестикутна тиша» можна зарахувати до жанру поезії у прозі. У «центрифусі» темпусу цієї письменниці домінуючою є константа про швидкоплинність часу та перехідність усіх існуючих форм життя, а найбільш очевидним протистоянням перехідності є розум, божественна субстанція й дар, оскільки розум — це слово і буква і сила бою, якою мінливість можна зупинити, а незмінність змінити: вакуум думки, протиставлений тимчасовій мінливості.

Аналізуючи літературний дискурс Татяни Зекович, помітний так званий «захисний каскад» (Schauer & Elbert, 2015), який розвивається в конкретних ситуаціях і який залежить від типу та близькості небезпеки, від попереднього досвіду й оцінок власних ресурсів для опозиції (вік, стать, фізичне тіло, стан). Тобто протистояння — це стратегія активного подолання певних небезпек (або уникнення боротьби). У випадку з доробком Зекович боротьба літерами на папері доводить її рішучість зіткнутися з наслідками транзиції, протистояти їм, називати їх справжніми іменами та піддавати гротескним насмішкам. Вочевидь це манера письма, яка вказує на джерело загрози, у той час як усі відчуття напружені (Кемпбелл, 1997) і підтверджують теорії Кенона (Кенон, 1929) про боротьбу з небезпеками та про вибір втечі чи боротьби.

Враховуючи те, що ми майже щодня піддаємось впливу медіаспіну, у новелах «Короткі оповідання» та «Реакції» Татяни Зекович натра-

пляємо на світ відображення самої письменниці. Різка в словах, відмірено критична, з дозою «жіночого презирства», вона розповідає нам про красу професії освітян, похмуре повсякденне життя, про політичну сцену, збагачену езотеричними стилістичними витонченнями, зубожінням та знеціненням за допомогою усвідомленого вираження, але в мірі, в якій мистецтво не переходить меж фікції, в якій реальність не впливає на творчість, але сугестивно розкладає буття творіння і дає неймовірне поєднання стилістичного порядку з-під пера талановитої інтелектуалки. Навіть у повсякденних діалогах Татяна Зекович не знає тривіальності, можна сказати, не визнає середнього, тому що життя — це спокуса вище середнього, а вміння розповісти про переживання вимагає еклектики свободи, яка не переходить межі розумного, не йде у поєднанні з політичним, не ображає, проте у манері перевіреного художника високого стилю вона висловлює індивідуальність власних прагнень та суспільних асоціацій. Її «Темний аналіз», безперечно, є нашим світлим майбутнім, а божевільні вірші стають невід'ємною частиною життя людей і, можливо, «першою допомогою» у хвилини екзистенціальної кризи, тривоги та все більш повного відчуження.

Висновки. Тексти книги «Прекрасні літери» являють собою пропозиції для роздумів та вираження самосвідомості, незважаючи на будь-яку цензуру, але водночас чинячи опір соціальній маргіналізації та знецінюючи традиційне. Тобто зі своїми філософемами Татяна Зекович будує ідею пізнання про природу реальності на метафізичних аксіомах. Це її спосіб культурного спротиву, який у спосіб іронічний, часто навіть сатиричний, протистоїть шаблонній ідеології та обмеженню свободи особистості. У той час, коли література перестала бути соціально залученою і коли взяли верх недолугі субпосередності, Татяна Зекович протиставляється аномаліям суспільства, що тоне в глибині фолку, в якому аморальні явища наповнені новими назвами, такими як «старлетки» і, власне, актуальності набуває думка Рембо, про те, що якби ми називали явища їхніми справжніми іменами, тільки тоді ми отримали б задоволення від тексту. Давно запанувала посередність, а отже, і духовне зубожіння людей, які, як і герої комедії Брешана «Гамлет у Мрдуші Доньой», є примітивними, а причини примітивності слід шукати, знову ж таки, у твердженні Брешана, яке асоціюється з організацією держави згідно з теорією Платона.

Враховуючи виняткову стилістичну та художню цінність рукопису, беручи до уваги широку ерудицію письменниці та керуючись її екзистенційними імпульсами, що викриста-

лізовані та зрозумілі у текстах цієї книги, з сугестивністю засобів виразності, рукопис знайде свою широку читацьку аудиторію, яка не зможе протистояти гостроті спостережень

та чіткості виразу, підтверджуючи вислів К. Ясперса: «Світ у цілому не слід вважати розумним, але я можу розумно постати у ньому» (Ясперс, 1989, 145).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айер. А. Філософія 20 століття. Сараєво: Світлость, 1968.
2. Брача Х. С. Вільне око, політ, бій, переляк, непритомність: перспективи адаптації до спектру реакцій на гострий стрес. *Спектри ЦНС*. 2004. № 9. С. 679–685.
3. Джасперс К. Філософська автобіографія. Новий Сад: Светові, 1987.
4. Зекович Татяна. *Lijera slova, Lijepaslova, Svilaprodukcija* — Cetinje, 2021.
5. Кемпбелл Б. А., Вуд Г. і Мак-Брід Т. Витоки орієнтування та оборонних відповідей: Еволюційна перспектива. *P.J. Ланг, Р.Ф. Сіммонс і М.Т. Балабан*. Увага та орієнтування: сенсорні та мотиваційні процеси. Хіллсдейл, Нью-Джерсі: Ерльбаум, 1997. С. 41–67.
6. Кеннон В. Б. Тілесні зміни при болю, голоді, страху і гніві. 2-ге вид. Епплтон, Нью-Йорк, 1929.
7. Шушніч Д. Методологія. Чигоя, Белград, 1999.
8. Ясперс К. Філософія, I. К. З. Стойновича. Сремські Карловці, 1989.
9. Schauer M., & Elbert T. Дисоціація після травматичного стресу. *Journal of Psychology*. 2018. № 218 (2). С. 109–127
10. Schauer, M., & Elbert, T. (2015). Dissociation Following Traumatic Stress. *Journal of Psychology*, 218 (2), 109–127.

REFERENCES

1. Ayer, A. (1968). *Filosofia 20 stolittia* [Philosophy in the Twentieth Century]. «Svitlost», Sarajevo.
2. Bracha, X. S. (2004). Vilne oko, polit, bii, pereliak, neprytomnist: perspekyvy adaptatsii do spektru reaktsii na hostryi stres. *Spektry TsNS*, 9, 679–685.
3. Zekovjč, Tatjana (2021). Lijepa slova, Lijepaslova, Svilaprodukcija — Cetinje [in Croatian].
4. Cannon, W. B. (1929). Bodily Changes in Pain, hunger, fear and rage: An account of recent researches into the function of emotional excitement. Epplton, New-York [in English].
5. Campbell B. A., Wood, G., McBride, T. (1997). Origins of Orienting and Defensive Responses: An evolutionary perspective. In: Lang P.J., Simons R. F., Balaban M., editors. *Attention and Orienting: Sensory and Motivational Processes*, Erlbaum; Mahwah, NJ, pp. 41–67 [in English].
6. Jaspers, K. (1987). *Filozofska autobiografija*. Novi Sad [in Croatian].
7. Jaspers, K. (1989). *Filozofija*. Stojanovića, Sremski Karlovci [in Croatian].
8. Shushnich, D. (1999). *Metodologiya*. Chygoya, Belgrad.
9. Schauer, M., & Elbert, T. (2015). Dissociation Following Traumatic Stress. *Journal of Psychology*, 218 (2), 109–127 [in English].

Andriana Nikolic,

University of Montenegro in Cetinje (Republic of Montenegro)
ORCID ID 0000-0002-8412-8671
e-mail: friendlyhand@t-com.me

Iлона Чаїка-Лукович,

Borys Hrinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID 0000-0001-5668-8850
e-mail: i.chaikalukovych@kubg.edu.ua

LITERATURE OF RESISTANCE FROM THE STANDPOINT OF DIACHRONY, MODERNITY AND PERSPECTIVE

Given the current situation in the countries of the former Yugoslavia, new types of social relations, a new, in an economic sense, post-industrial society, it is an indisputable fact that we are facing the same

events that analysts say belong to the neoliberal order, and that we, as a collective, are members of this social system through our individual participation. Montenegrin culture, like all Western civilization, is in a state of postmodernism. In the context of Montenegro, this phenomenon is most fully represented in literature. In this paper, we will try to reveal the role of the individual in resisting everyday events with the help of the literary word, bearing in mind that postmodernism is aimed at breaking down the boundaries between high and mass culture, the penetration of commerce into culture. We based our research on the interdisciplinarity of this phenomenon, as postmodernism changes the attitude towards identity. Thanks to the artistic embodiment, we will understand the author's position, whether we really have civil liberties and whether women are those who loudly oppose the diseases of the transition period, while men still occupy key positions in Montenegrin society. A new literary phenomenon, a new collection of short stories by Tatiana Tanya Zekovych, will show us the vision of a woman intellectual who, in writing, fights against stereotypes, so the prose texts in her book have different themes and represent the author's views of the social reality. In her stories, in the form of essays, the author speaks openly about social anomalies, without shame or fear noting that she sees herself as part of the biased literature. The purpose of this work is to introduce the reader to the work of the Montenegrin writer, whose book has no Ukrainian translation, to present the main ideas of the author, her literary attempts to critically rethink reality through postmodern artistic expression at the level of themes, ideas and artistic means.

Key words: resistance literature, collection of short stories, postmodernist principles of writing.

Стаття надійшла до редакції 12.10.21.

Прийнято до друку 08.11.21.